

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

uram özvegye lakó Házánál ezen 1807dik Esztendőben Januáriusnak 4dik Napján”

A törvényen 61 személy aláírása szerepel. Az aláírások 37 kéz írásától származnak, ugylátszik tehát, hogy huszonnégyen írástudatlanok voltak vagy egyéb okból megbízást adtak nevük aláírására. A 61 személy 25 családnevet visel. Egyikük egy léczfalvi családba beházasodott külső ember volt, úgy hogy tulajdonképen 24 családnak a tagjai egyeztek meg. Valószínűleg ez a magyarázata annak, hogy a közösség vezető testület 24 személyből állt. Teljesen kizárni nem lehet azt a magya-

rátatot sem, hogy a huszonnégy személy valami hagyomány volt. E 24 családból négy volt immunis, tehát a határőrszolgálattól mentesített nemes, a többi határőrvideki szolgálatra kényszerített, különböző rendekbe tartozó székely család volt. A faluban az 1820-as urbárium szerint 28 családnévvel viselő 70 jobbágy és zsellér élt. Ezek nem vettek részt a falutörvény megszerkesztésében. Maga a törvény Bodor Zsigmond későbbi duálló kézírása és valószínűleg fogalmazása is. Fényképmásolata az Országos Levéltárban.*

BODOR GYÖRGY

Emlékezés a 125 éve született és a 60 éve elhunyt Szongott Kristófra

A közelmúltban, amikor ez a cikk már elkészült, jelent meg a *Magyar Nemzet* levelezőinek rovatában egy rövid, de magvas emlékezés a 125 éve született kiváló armenológusról, SZONGOTT KRISTÓFRÓL.¹

Anélkül, hogy az emlékeztető írás azon állítását, hogy „Szongottot, az armenologia, hazánkban érthetetlenül mellőzött tudományág, legkiválóbb tudósát” elfelejtettük, nevét is alig ismerjük, cáfolni akarván, adom közre SZONGOTT KRISTÓFRÓL alábbi megemlékezésemet. Többek között ennek is az is célja, — akár a Magyar Nemzet-beli cikknek — hogy SZONGOTT munkáinak válogatott kiadását megjeleníteni elősegítse. Cikkem emellett hiányt is igyekszik pótolni, amennyiben 60 év múltán nekrológ is kíván lenni, SZONGOTT KRISTÓF, a Magyar Néprajzi Társaság volt tagja, az érdemes néprajzi kutató fölött.

A történeti Magyarország egyik legérdekesebb nemzetisége az örménység volt. Joggal állíthatjuk, hogy már nem is volt nemzetiség, egyrészt kis számukat, másrészt a magyarsággal való teljes azonosulásukat tekintve. Mint közismert, az örményeknek a történeti Magyarországon öt telepük volt: Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyószentmiklós, Csíkszépvíz és Újvidék. Ezekről a telepkekről rajzolták szét az ország egész területére, főleg azonban a jelentősebb városokba. Ezen az öt telepen sem alkottak többséget, de főleg egyházi szervezetük különállósága, valamint rendkívül nagy összetartásuk miatt kis létszámuk ellenére is jól elkülöníthető, számot-

tevő népcsoportjai voltak ezeknek a helyeknek. Többség tekintetében egyedül Szamosújvár a kivétel, amelyet ők alapítottak és kezdetben, egy ideig többségét képezték lakosságának. De már 1886-ban itt is csak relatív többségük volt, amennyiben a város akkori 5317 lakosa közül 1898 volt az örmény, 1758 a magyar és 1661 a román nemzetiségű.² Mindenesetre Szamosújvárt (Armenopolis) tekintették fővárosuknak és itt igyekeztek kiépíteni központi, összetartó szervezeteiket is. Ezek közül a mi szempontunkból leglényegesebb a város által fenntartott örménykatolikus algimnázium. Ezt a múlt század nyolcvanas éveiben a többi szamosújvári intézménynél jobban felszereltnek mondták.³

Mint ugyancsak közismert, az örmények I. Apaffy Mihály fejedelem engedélyével a XVII. század végén költöztek be Moldvából, és egy részük Lengyelországból, ahová hosszú és sok szenvedéssel teli vándorlás, történelem után kerültek a még 1239-ben elhagyott hazájukból. Ezelőtt a nagy betelepülés előtt is voltak örmények hazánkban már a legrégebb időktől kezdve. Ezek azonban csak szórványok, egyéni betelepülések voltak. Apaffy fejedelem nagyszerű kiváltságokkal látta el őket s ezek a kiváltságok az örménységet befogadó helységek szempontjából is jelentősek voltak. Az örmények kereskedése révén ezek a települések erőteljes fellendülésnek indultak, kereskedelmi központokká növekedtek és ezáltal lehetőséget nyertek arra, hogy maguk is különféle kiváltságokban

*3166—67 számú filmtári doboz, 616 számú oklevél.

¹ KORBULY Domokos: *125 éve született Szongott Kristóf, legnagyobb armenológusunk*. Magyar Nemzet XXIV. 71 (1968. márc. 24.)

² Dr. HUNFALVY János: *A magyar birodalom földrajza különös tekintettel a néprajzi viszonyokra*. Bp. 1886. 721.

³ Uo.

⁴ GOPCSA László: *Örmények Magyarországon*. Erdélyi Múzeum XII. (1895). 381.

részesüljenek. Így tett a XVIII. század első felében Szamosújvár és Erzsébetváros is szabad királyi várossá.

A hazai örménység egészen a XIX. század elejéig megőrizte különállását, de ekkor a rendi szellem alábbhanyatlásával és nagymértékű elmagyarosodásuk következtében, honosítást kapva, 1848-ban egyenjogúvá válva végleg elvegyültek a magyarság között. Köztudott dolog, hogy újvidéki telepük későbbi keletkezésű. Ide csak 1739-ben települtek, Belgrádból, a várost visszafoglaló törökök bosszúja elől menekülve. Mária Terézia alatt több örmény család magyar nemességet kapott. Ezekből és leszármazottaikból a későbbiek során jónévi értelmiségiek — ügyvédek, orvosok, tudósok stb. — váltak, azonban zömük főfoglalkozása megmaradt a kereskedelem. Így élnek a köztudatban is és ezt fogalmazta meg GOPCSA László is, írván róluk 1859-ben, hogy „foglalkozásuk jelenleg is a kereskedelem. Mert ma sem kerüli el figyelmét az örménynek semmi olyan termék, amelyen gondolata szerint nyerhet valamit. Megvásárolja a székelyek deszkáját, gerendáját, léceit; a szásztól és oláhtól pedig a gyapjút és báránybőrt szedegeti össze, s nagyban kereskedik azokkal. A marha, ló és juhkereskedést pedig nagy gyakorlattal űzi. A földmívelésnek nem barátja; annyira, hogy még a saját földjét is idegenrel dolgoztatja.”⁶

Elmagyarosodásukra jellemző, hogy a XIX. század elején már kizárólag magyarul beszéltek és egyik kutatójuk, a már idézett GOPCSA László jóval korábbi időkre vonatkoztatva is azt állapította meg róluk, hogy „e népfaj teljesen egyesült a magyarral”.⁵ Ezt mondta róluk HUNFALVY Pál is, mentve KELETI Károlyt, aki statisztikai műveiben egyszerűen a magyarsághoz vette az örménységet, mert „ily kis szám (1856-ban az egész országban 9864 fő), mely se nyelvvel, se hitvallással nem különbözik a nagyszámú katolikus magyaroktól, nem tűnik és nem is tűnhet fel.”⁶

Ennek a magyarral teljes mértékben egyesült, azonosult örménységnek egyik legkiválóbb képviselője a 125 évvel ezelőtt született és 60 évvel ezelőtt elhunyt SZONGOTT Kristóf volt. SZONGOTT 1843. március 21-én született Marosbogáton, szerény körülmények között élő örmény kereskedő családból. Szülei jó eszű gyerekeket igyekeztek a lehető legjobb nevelésben részesíteni, kiműveltetni. Ezért Szamosújvárra adták elemi iskolába és később a híres

örménykatolikus algimnáziumba. A gimnázium felső osztályait Gyulaféhevárott végezte, ahol aztán 1863-ban kitűnő eredménnyel érettségét is tett. 20 éves volt ekkor SZONGOTT, s egyrészt a hazai örménység, másrészt az általános kulturális viszonyokra jellemzően, azonnal tanítani kezdett volt iskolájában, a szamosújvári örménykatolikus algimnáziumban. Ahogy egyik életírója megjegyzi, „Szongottból hiányzott az úgynevezett szakképzettség, a képzés, talán a nevelés terén is inkább a természetes módszert alkalmazta, mint a szakszerűt, de rengeteg gyakorlati ismerettel és rátermettséggel rendelkezett pályáján”.⁷ Különben a képzés is meglelt aztán, éppen a rátermettség miatt. 1883-ban az akkor megjelent XXX. tc. 29. §-a alapján rendes tanári jogosítást, azaz képzést nyert. Ez tette aztán lehetővé azt, hogy 1894-ben, amikor a szamosújvári örménykatolikus algimnáziumot átvette és tovább fejlesztette az állam, — királyi katolikus gimnáziummá szervezte — SZONGOTT-ot mint állami főgimnáziumi tanárt vették át. SZONGOTT 40 évig tanított, s 1904. január 1-én ment nyugalmába. Még három évig élt, 1907. január 24-én halt meg, az annyira szeretett Szamosújvárott.

SZONGOTT mint tanár is emlékezetre méltó tevékenységet fejtett ki. Azonban nevét mégsem mint pedagógus írta be a magyar és az örmény művelődés történetébe, hanem kultúraszervező és tudományos kutató tevékenységével. Mint kultúraszervezőnek az volt a célja, hogy a magyarországi örmények történetét és életét feltárja és megismertesse, hogy Szamosújvárt az egyetemes örmény kulturális élet egyik jelentős központjává emelje. Ezeknek a célkitűzéseknek az érdekében 1887-ben *Armenia* címmel folyóiratot alapított, azt haláláig szerkesztette, kiadta. SZONGOTT esetében a kiadás is jelentős mozzanat, mert írásainak megjelentetéséről, beleértve az *Armeniát* is, nagy leleményességgel, s talán még nagyobb szívóssággal maga gondoskodott. Fáradhatatlan volt a szamosújvári Örmény Múzeum létrehozásában is, amelynek megnyitását azonban már nem érte meg.

Mint tudós, az örménység eredetével, történetével, közelebbről a magyarországi örmények történetével, művelődésével, néprajzával foglalkozott. Tevékenységében nagy segítségére volt széleskörű nyelvismerete és azok a kapcsolatok, amelyek örmény származása révén adottak voltak

⁵ Uo.

⁶ HUNFALVY Pál: *Magyarország ethnographiája*. Bp. 1876. 518.

⁷ GABÁNYI János: *Szongott Kristóf (1843–1907)*. A szamosújvári m. kir. állami 4 osztályos fiúgimnázium és koed. kereskedelmi középiskola évkönyve 1942–43. Szamosújvár, 1943. 4.

számára. Széleskörű kutató- és feldolgozó-munkájának szinte minden komolyabb előzmény nélkül vágott neki, s ebből következik, hogy több esetben merész, meg nem alapozott nyelvészeti vagy romantikus történeti következtetésekre ragadta magát. Erre vitte az is, hogy tevékenységét magyar hazafias ügynek is tekintette. Például nagy erőfeszítéseket tett a magyar és az örmény rokonság, azonos történelem igazolására. Idevonatkozóan jellemzőek MÁRKI Sándor SZONGOTT-ról szóló szavai: „folyóiratot alapított az örmény tudományos törekvések képviselésére magyar nyelven. Megírta a magyarországi örmények fővárosának történetét, a magyarországi örmények ethnographiáját, lán-goló magyar szellemben; örmény múzeumot alapított magyar feliratokkal, örmény gyermekeket, ifjakat nevelt tüzes magyar hazafiaknak”.⁸

Tudományos működésének megítélése nem volt egyértelmű már a maga korában sem. A pozitív értékelés hangsúlyozta adatgazdagságát és elsősorban ebben látta jelentőségét. WLISLOCKI Henrik fejezte ki ezt legjobban a Szamosújvár történetéről írt könyvének ismertetésében. SZONGOTT egész munkásságára érvényes, hogy „első-sorban lokális történelmi érdekű, de annyi népismertető anyagot tartalmaz, hogy mi szakemberek becses tanulságokat merítünk e szép könyvből, mely SZONGOTT szorgalmának, tudásának és örmény testvéreink irodalmi működésének dicszére válik”.⁹ Ugyancsak WLISLOCKI fogalmazta meg SZONGOTT feladatát. Azt mondta, hogy SZONGOTT az a tudós, „ki mindenki előtt hivatva van” felkutatni, összegyűjteni, magyarázni és az egyetemes tudományos élet számára hozzáférhetővé tenni az örmény és ezen belül a magyarországi örménység hagyományait, kultúráját.¹⁰ Ugyanakkor voltak negatív értékelések is. Nemesak a tárgyilagosság kedvéért, hanem inkább SZONGOTT valódi értékeinek megmutatása érdekében idézem BÁNYAI Elemér szavait. Szerinte „Szongott Armenia című lapja elsősorban európai orgánuma lehetett volna a magyar tudományosság-nak és lett helyette egy vidéki színvonalon lebegő, furesaságokkal és kuriózumokkal összekevert lap. Akadémiai hírnevű, európai tekintélyű tudós válhatott volna az Armenia révén Szongottból, azokkal a kérdésekkel kapcsolatban, amelyeket könyveivel megbolygatott, és lett helyette óriási fáradsággal, könnyekre fakasztó fanatizmus árán végzett munkásság után egy

naiv ábrándozó, kinek egyetlen munkáját sem lehet a legszigorúbb kritika nélkül kézbevenni”.¹¹ Ennek ellenére az Armenia igen jelentős, a kor tudományosságának színvonalán mozgó folyóirat volt és nyugodtan állíthatjuk, hogy BÁNYAI vélekedése erősen szubjektív.

Az igaz, hogy SZONGOTT-nak a következtetés, a tanulságok levonása, elméletek felállítására, illetve azok alkalmazására nem volt a kenyerere. De nem is ez volt a feladata és nem saját korában, sem ma nem ezt várták – várjuk tőle. Munkái értékét régen is és most is, sőt napjainkban fokozottabb mértékben, az a rengeteg adat jelenti, amit az örmény történelemre, életre, kultúrára vonatkozóan különböző munkáiban feljegyzett és számunkra is megőrzött. A SZONGOTT által megmentett adatoknak óriási többsége mára már elveszett volna, de az ő korában is nagymértékben hozzáférhetetlenek voltak. Igen helyesen mutattak rá többen, legutóbb a Magyar Nemzet-ben megemlékezést író KORBULY Domokos, hogy ő volt az utolsó, akinek még lehetősége nyílt az erdélyi örmény levéltárak adatainak feldolgozására és a rohamosan kivesző örmény hagyományok feljegyzésére.

A szamosújvári Örmény Múzeum-egyesület 1905-ben alakult meg SZONGOTT kezdeményezésére. Ő volt az egyesület kor-elnöke, s egyben a leendő múzeum igazgatója. Aránylag rövid idő alatt igen nagy-értékű történeti, néprajzi anyagot gyűjtött össze, nemcsak Erdély, Magyarország területéről, hanem szinte a világ minden részéről. Ez a múzeum, akárcsak az Armenia, egyben nemzetközi fórum is volt, s méginkább azzá tudott volna lenni, ha SZONGOTT betegségénél, koránál, de főleg elszigeteltségénél fogva nem lett volna oly mértékben alkalmatlan a múzeum munkája megszervezésére, megindítására, mint amennyire volt. A halála után megnyílt múzeum ennek ellenére jelentős, nagy értékeket őrző és nemzetközileg is számontartott intézmény lett.

Munkásságát sokan, főleg a kolozsvári egyetem tanárai méltányolták. MÁRKI Sándor nagyra értékelte és HERRMANN Antal is figyelemmel kísérte pályáját, mindketten sok vonatkozásban támogatták. Temetésén HERRMANN Antal búcsúztatta s kifejtette, hogy vele a legnagyobb magyar armenista szállt sírba.

SZONGOTT majd minden munkáját Szamosújvárrott jelenttette meg. Művei közül mindenekelőtt CHORENI Mózes ör-

⁸ MÁRKI Sándor: *Szongott Kristóf*. Armenia XX. (1907). 3. (március).

⁹ Ethn. IV. (1893). 162.

¹⁰ Uo.

¹¹ BÁNYAI Elemér: *Szongott Kristóf*. Dési Hírlap 1907. febr. 3.

mény krónikájának magyarra való fordítását kell megemlítenünk (*Nagy-Örményország története*. Szamosújvár, 1892.). Ez a fordítás alkalmas arra, hogy általa a leg-szélesebb közvélemény is tájékozódást szerezzen az örmények történetéről, amellet hogy az egyik igen jelentős, világviszonylatban is számottevő krónikát magyarra is lefordította. Különbö ennek a híres munkának a fordításával és Szamosújvárott való megjelentetésével is, SZONGOTT azt a nagy célját kívánta szolgálni, hogy Szamosújvárt az örménység életének és kultúrájának kutatása, feldolgozása és ápolásán keresztül a nyugat és a kelet között összekötő kapocsá, kulturális központtá fejlessze. Másik nagy munkája ugyanezt a célt szolgálta. A *Szamosújvár szabad királyi város monográfiája 1700—1900-ig* című, hatalmas feldolgozása három kötetben jelent meg. Ez a munka rendkívül adatgazdag, főleg a városi levéltár első kézből vett anyagára támaszkodik, de felhasználja az örmény családi levéltárak anyagát és jól hasznosítja az egész addigi irodalmat is. Ehhez a monográfiához csatlakozott negyedik kötetként az 1903-ban, közel 400 lapon megjelent, *A magyarországi örmények ethnographiája* című alapvető munkája. Ez az ethnographia ugyan első-sorban leíró jellegű és ugyancsak adatgazdagságával tűnik ki, azonban más jellegű erényei is vannak. SZONGOTT ugyanis a leíró mellett összehasonlításokra kényszerült. Így aztán egy szintetizáló, egyetemes igénytel bíró örmény néprajzi összefoglalást készített. Jellemző, hogy egyes általános megállapításai részint közvetlenül, részben pedig feldolgozók közvetítésével átmentek a köztudatba. Nagy gondnal összeállított másik munkája *A magyarhoni örménység geneológiája* című könyve. Hasonlóan jelentős *A hazai örmények vezeték- és keresztnévei* című, 1884-ben kiadott munkája is. Ezek az alapvető munkákon kívül számos kisebb könyvet, füzetet és szinte megszámlálhatatlan cikket, tanulmányt írt. Ez utóbbiak egy része az Armeniában jelent meg.

Az *Armenia* című folyóirat 1887—1907 között havonként jelent meg Szamosújvárott. GABÁNYI János, az Örmény Múzeum későbbi őrre kimutatta, hogy SZONGOTT az Armeniába összesen 387 kisebb-nagyobb cikket írt. Ezeknek majd a fele életrajz volt, örmény kiválóságokról, politikusokról, szamosújvári dolgokról, ismerőseiről szólt. Az Armeniában adta közre műfordításait is, melyek közül legjelentősebb több PÉTERFI vers örmény fordítása.

Mint a Magyar Néprajzi Társaság tagjáról is meg kell emlékeznünk. Igyekezett Társaságunk munkájába bekapcsolódni, de már említett, nagyfokú elszigeteltsége ebben eléggé akadályozta. Sajnálatos, hogy Társaságunk különösebben nem tartotta számon. Az *Ethnographia* 1907. évi, XVIII. évfolyama még megemlíttette a tagok között, az 1908. évi közgyűlésen SEBESTYÉN Gyula főtítkári évi jelentésében halálát megemlíttette, de semmi továbbit, többet nem mondott róla.¹² Az *Ethnographia*ba mindössze két adatközlése került be.¹³ WLISLOCKI Henrik pedig *Szamosújvár írásban és képben* című munkáját ismertette.¹⁴ Ezenkívül folyóiratunk első évfolyamai rendszeresen ismertették az *Armenia* tartalmát.

SZONGOTT személyét, munkásságát a halála óta eltelt 60 év alatt sajnálatosan majd teljesen elfelejtettük. Ezt bizonyítja az is, hogy halála 50 éves évfordulója sem volt jó alkalom arra, hogy emléket felelevenítsük, s valamint az a sajnálatos körülmény, hogy műveinek egy jól átgondolt, helyesen válogatott kötete mind a mai napig nem látott napvilágot. Pedig amint láthattuk, SZONGOTT működése, munkásságának távlatai és az a lelkesedés, amellyel dolgozott, és semmiféleképpen sem legutóljára azok az eredmények is, amelyeket elért, megérdemlik, hogy figyelmünket ráfordítva munkásságát újraértékeljük és kijelöljük helyét a magyar és a nemzetközi tudományosságban.

DANKÓ IMRE

¹² Ethn. XVIII. (1907) 382., 793. sorszám alatt. Uo. XIX. (1908), 185.

¹³ Ethn. I. (1890) 202—203. *Újévi örmény ének.*, Uo. III. (1892) 85—91. *Erdélyi örmény népmesék.*

¹⁴ Uo. IV. (1893), 162.